

7

Kanssatutkimusta tutkimuspoliittisten intressien ristivedossa

Kirjoittajakollektiivi

Olemme edellä tarkastelleet kanssatutkimuksellista prosessia tietämisen, osallisuuden, vallan, vertaisuuden ja tutkimuseettisten linjausten näkökulmista. Samalla olemme valottaneet kanssatutkimuksen eetosta moninäkökulmaisena tasa-arvoa, tutkimuskumppanuutta, eletyn elämän kokemustietoa ja tiedon demokraattisuutta korostavana lähestymistapana. Näitä tarkasteluja olemme ankkuroineet ajankohtaiseen sosiaali- ja ihmistieteelliseen keskusteluun. Erityisesti kriittiset, feministiset ja antropologiset näkökulmat ovat saaneet sijaa tarkasteluissamme. Samalla olemme pyrkineet kuvailemaan kanssatutkimuksen arkea ammentamalla runsaasti esimerkkejä omista kokemuksistamme ammatti- ja kanssatutkijoiden kohtaamisista. Nämä tarkastelut ovat kohdistuneet kanssatutkimukseen liittyviin onnistumisiin ja lähestymistavan vahvuuksiin mutta myös sen haasteisiin ja kipukohtiin.

Monissa kirjan luvuissa olemme puhuneet refleksiivisyydestä, jota voisi kuvata kanssatutkimuksellisen tietämisen ja tiedontuotannon eräänlaiseksi ytimeksi. Kokemustemme mukaan monenlainen refleksiivisyys kulkee tutkimusprosessissa mukana sen eri vaiheissa (ks. Kuvio 1. tämän teoksen sivulla 19), kutsuen ja haastaen niin ammatti- kuin kanssatutkijoitakin henkilökohtaisen ja yhteisen pohdinnan äärelle. Läpi tutkimusprosessin tapahtuva avoin keskustelu sekä valmius tarkastella kriittisesti vakiintuneita tutkimuskäytäntöjä ja valtarakenteita on olennainen osa kanssatutkimuksellista tutkimusprosessia. Tällainen kriittinen tarkastelu koskee paitsi tutkimuksen toteutusta, myös sen tavoitteita ja toteutusympäristöä. Kanssatutkimuksen toteuttaminen ei aina ole helppoa, päinvastoin. Silti näemme, että kanssatutkimuksen sisältämät ihanteet ja tavoitteet tekevät siitä kiinnostavan ja arvokkaan metodologisen lähestymistavan.

Teoksen lopuksi vedämme vielä yhteen kirjan keskeisen sisällön esittämällä tiivistetysti kunkin luvun tärkeimmät lähtökohdat ja argumentit. Lisäksi otamme kriittisesti kantaa nykyiseen tutkimusrahoitusmalliin ja perinteisiin akateemisiin julkaisukäytänteisiin ja näiden jännitteisiin kanssatutkimuksen näkökulmasta.

Kanssatutkimuksen keskeisiä suuntaviivoja

Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat -luvussa pureuduimme epistemologiaan. Käsitelimme tieteellisen tiedon ihanteita ja tavoitteita sekä sitä, millä tavoin kanssatutkimus haastaa perinteisiä käsityksiä tieteellisestä tiedosta. Tutkimuksen objektiivisuuden ihanteita on kyseenalaistettu jo pitkään ja kanssatutkimuksessa kokemustieto, mitä joskus on pidetty subjektiivisena ja epätieteellisenä, on erityisen tärkeällä sijalla, etenkin erilaisten marginaalisten näkökulmien esiin tuomisessa. Siinä missä tieteen perinteiset ideaalit korostavat tutkijoiden erillisyyttä tutkimuskohteista, kanssatutkimus puolestaan pohjautuu tietoa tuottavien ihmisten elämäkokemukseen. Tällöin omakohtainen suhde kiinnostuksen kohteena olevaan ilmiöön nähdään keskeisenä voimavarana tutkimukselle. Tieteellisen tiedon standardit muuttuvat ajan myötä ja eri tieteenalojen ja koulukuntien välillä. Samalla myös tieteen tekoa ohjaavat päämäärät voivat vaihdella. Totuuden tavoittelun lisäksi myös hyödyllisyys, ajankohtaisuus ja saavutettavuus voivat olla tieteen tekoa ohjaavia periaatteita.

Kanssatutkimus korostaa eri ihmisryhmien tuottaman tiedon arvokkuutta ja moniäänisyyttä. Se tekee näkyväksi perinteisiä erilaisten tietämisen tapojen ja tietoa tuottavien ihmisryhmien välisiä hierarkioita ja myös kyseenalaistaa näitä hierarkioita. Pyrkimyksenä on tuottaa sellaista tietoa, joka helposti jää tavanomaisilla keinoilla tehdyn tutkimuksen katveeseen. Kanssatutkimus ammentaa tietoteoreettisesti feministisestä tieteenfilosofiasta ja muista sellaisista perinteistä, joissa tiedon muodostumisen yhteiskunnallisia reunaehtoja ja niiden kiinnittymistä tiedon tuottajien kokemusmaailmaan ja erilaisiin valtasuhteisiin on huolellisesti pohdittu. Perinteinen tieteellinen tutkimus tunnustetaan yhdeksi yhteiskunnallisia eriarvoisuuksia tuottavaksi kentäksi, ja kanssatutkimus asemoituu yhdeksi tavaksi pyrkiä purkamaan näitä eriarvoisuuksia.

Kanssatutkimuksessa tiedontuotannon pohjalla vaikuttavat arvot ja tietokäsitykset vaikuttavat myös siihen, minkälaisia mahdollisuuksia osallistujille prosessissa avautuu. Joka tapauksessa kriittisen ja avoimen refleksiivisyyden tulisi olla kanssatutkimushankkeiden kivijalka. Tutkijoiden tulee pohtia ja pyrkiä tunnistamaan, millaiset tiedontarpeet ja epistemologiset taustaoletukset heidän tutkimustaan ohjaavat.

Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena -luvussa jatkoimme keskustelua kanssatutkimuksesta soveltamalla ajatusta aistivoimaisen kokemustiedon merkityksistä tutkimukseen osallistumisessa. Tarkastelimme tutkimusosallisuuden kokemista kolmesta näkökulmasta: mikä on kanssatutkimuksen suhde demokratian ideaaleihin ja käytäntöihin, miten kanssatutkimus jäsentyy demokraattisena prosessina, ja miten kanssatutkimuksessa voidaan edistää kokemusta demokraattisesta osallisuudesta. Eri näkökulmien kautta rakensimme moniulotteista kuvaa siitä, mitä annettavaa demokratian ideoilla on kanssatutkimukselle, ja toisin päin, mitä merkitystä kanssatutkimuksella on demokratian näkökulmasta.

Omien tutkimuskokemustemme kautta valotimme, miltä kanssatutkimus on tuntunut meistä ammattitutkijoista ja kanssatutkijoistamme. Kuvasimme ja pohdimme pyrkimyksiämme rakentaa tasa-arvoisia, oikeudenmukaisia ja yhteisöllisiä tutkimussuhteita kumppaneidemme kanssa. Toisaalta toimimme avoimesti esiin, että aina emme siinä onnistuneet, kuten olisimme toivoneet. Kokemustemme mukaan kanssatutkimukseen osallistuminen on kuitenkin ollut osallisille pääosin hyvä ja paljon myönteisiä tunteita tuottanut kokemus.

Tutkijoina joudumme hyväksymään sen, että emme voi aina taata kanssatutkijoille myönteistä kokemusta tutkimusosallisuudesta, vaikka siihen pyrimme. Tutkimuksen toteutuksessa tehdään jatkuvasti monenlaisia valintoja, neuvotteluja ja kompromisseja tutkimusprosessin eteenpäin viemiseksi. Valintojen tekemisen reflektointi onkin tärkeää ja tämän toteutuksessa kaikkien osallisuuden kokemuksiin vaikuttavista tekijöistä keskustelu heti prosessin alussa ja sen kuluessa jatkuvasti on oleellista. Jokaisen osallistujan hyväksyminen ja heidän näkökulmansa utelias ja arvostava kuunteleminen ja dialogiin mukaan kutsuminen ovat tässä prosessissa olennaisia periaatteita. Kanssatutkimuksen ideaan kuuluu, että osallistujat hyväksyvät omana itsenään, kaikkia kuunnellaan ja kaikkien osallistumista arvostetaan. Demokratiaan kuuluvia tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja solidaarisuuden ideoita ja ideaaleja ei silti ole helppo toteuttaa käytännössä.

Kanssatutkimus ja valta -luvussa syvennyimme auktoriteetin kokemuksiin kanssatutkimuksellisissa tutkimusasetelmissä ja -prosesseissa. Käsittelimme näitä kokemuksia sekä ammattittettä kanssatutkijan näkökulmasta kolmella tutkimuksen toteuttamisen tasolla: yksilöt, yhteisöt ja yhteiskunta. Tunnistimme näiden tasojen kautta kolme keskeistä prosessia, joiden kautta on mahdollista rakentaa tasavertaisuuteen pohjautuvaa kanssavaltaa osana tutkimusta. Tällaisia prosesseja ovat luottamus, kunnioitus ja sitoutuminen. Nämä prosessit koskettavat sekä tunteita, tietoa että toimintaa, jotka kaikki vaikuttavat siihen, miten kanssatutkimuksen tavoittelemaa vertaisuuden vallankumousta on mahdollista edistää. Kanssatutkimuksessa valta nähdään siten yhteisöllisenä, jaettuna ja muuttuvana. Sellaisena se kutsuu tuottamaan myös uudenlaista yhteistoiminnan kulttuuria osana tutkimustyön arkea.

Kokemuksemme kanssatutkimuksesta muistuttavat monella tavalla siitä, miten ammatti- ja kanssatutkijan toiveet, tavoitteet, haasteet ja ratkaisumallit tutkimusprosessin aikana voivat olla sekä samanlaisia että erilaisia. Myös vallan ja sen haastamisen osalta ammatti- ja kanssatutkija ovat oikeutettuja omiin kokemuksiinsa, omiin todellisuuksiinsa ja omiin tietokäytänteisiinsä. Tällaiset tutkimukseen sisältyvät vapauden ja vastuun ristipaineet sekä niiden reflektointi ovat suuria haasteita sekä ammatti- että kanssatutkijalle. Kokemustemme mukaan luottamuksen, kunnioituksen ja sitoutumisen kautta on kuitenkin mahdollista luoda tilaa tutkimuksessa tapahtuvalle aidolle vuoropuhelulle, jonka seurauksena kaikki tutkimuksen osallistujat voivat oppia ja muuttua.

Korostamme, että kanssatutkimuksessa kohtaavat paitsi tutkimukseen osallistuvat yksilöt niin myös heidän yhteisönsä. Samalla tutkimuksen toteutus tapahtuu aina jossakin yhteiskunnallisessa viitekehyksessä ja siinä vakiintuneiden tutkimuskäytäntöjen puitteissa. Kanssavaltaa vahvistavaa tasavertaisuuden ihannetta ei voi edistää ilman että tutkimuksen toteuttamisen yhteisölliset ja rakenteelliset ulottuvuudet tukevat näitä pyrkimyksiä. Kanssatutkimus vaatii siis tasavertaisuuden vallankumousta paitsi yksilöiden myös rakenteiden tasolla. Vain tasavertaisuutta tukevilla puitteilla on mahdollista tehdä tasavertaisuutta rakentavaa tutkimusta.

Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi -luvussa pureuduimme lisää vertaisuuteen kanssatutkimuksen ihanteena. Tarkastelimme vertaisuutta kahdesta eri näkökulmasta. Jatkoimme edellisen auktoriteettia ja valtaa käsittelevän luvun tarkastelua ammattitutkijan ja kanssatutkijan välisestä (tasa)vertaisuudesta laajentaen tätä keskustelua myös kanssatutkijan ja vertaisosallistujan suhteeseen, sillä kanssatutkimusta toteutetaan usein vertaistutkimuksena eli kanssatutkijan ajatellaan kuuluvan tavalla tai toisella samaan viiteryhmään tutkimukseen osallistujien kanssa. Tarkastelimme kriittisesti oletusta ja ihannetta kanssatutkijoiden keskinäisestä vertaisuudesta sekä kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden tasavertaisuudesta.

Jos ammattitutkijan ja kanssatutkijan epäsymmetristä valta-asetelmaa on kanssatutkimuksessa aktiivisesti pyritty purkamaan ja madaltamaan, on kanssatutkijan suhde tutkimuksen aiheeseen ja viiteryhmään jäänyt usein huomiotta. Siihen kiinnittyvä kanssatutkimuksen ydinajatus siitä, että kanssatutkimuksen erityisyys on tavassa, jolla tietoa tuotetaan vertaisina vertaisista saattaa jäädä tutkimuksen taustalle itsestäänselvyydeksi. Tämän vertaisuuden ottaminen itsestään selvyytenä saattaa johtaa sellaiseen osallistujajoukon yksinkertaistavaan luokitteluun ja osallistujaryhmän sisäisten erojen ja valtasuhteiden ohittamiseen, jonka kriittiseen tutkimukseen sitoutunut ammattitutkija usein juuri haluaa välttää. Erilaisten valmiiden kategorioiden taakse ja sisään kurkottava kanssatutkimus voi taas synnyttää uutta ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Kategorisointia ei siis kanssatutkimuksessa tarvitse yrittää kokonaan häivyttää, vaan sitä voidaan oppia yhdessä kyseenalaistamaan.

Kuten myös kirjan edellisessä valtaa ja auktoriteettia käsittelevässä luvussa pohdimme, ammattitutkijan ja kanssatutkijan tasavertaisuuteen liittyvät kysymykset ovat kanssatutkimukselle keskeisiä. Tässä vertaisuutta käsittelevässä luvussa kriittisesti totesimme, että ihanne ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden yhdenvertaisuudesta ja mahdollisimman laajasta osallistumisesta on tuottanut niin sanotun ihanteellisen, ammattitutkijan kaltaisen kyvykkään kanssatutkijan, jolloin kanssatutkimus saattaakin periaatteidensa vastaisesti sulkea ulos joitakin ihmisryhmiä, vaikka siinä lähtökohtaisesti asetelmaa, jossa kenen tahansa ”tavallisen” kansalaisen, jolle tutkittava kokemusmaailma on henkilökohtaisesti tuttu, on mahdollista toimia kanssatutkijana. Iso kysymys onkin, miten kanssatutkijoista tulee tutkijoita, joilla on tarvittava osaaminen siten, että he samalla säilyttävät sen ainutlaatuisen ammattitutkijoilta puuttuvan kokemusmaailman näkökulman. Tämänkaltaiset kysymykset aktivoituvat tutkimusprosessin eri vaiheissa, erityisesti analyysi- ja kirjoittamisprosesseissa. Valmiita ratkaisuja ei ole, mutta pyrimme tuomaan esiin erilaisia konkreettisia esimerkkejä, miten tämänkaltaisiin kysymyksiin ja haasteisiin on yritetty vastata. Pyrimme korostamaan, että tutkimuksen eri vaiheissa tarvitaan erilaista osaamista ja erilaisia rooleja, mistä syystä kaikkien ei tarvitse osata kaikkea tai osallistua kaikkeen.

Rakensimme pohdintamme vertaisuudesta kirjan alussa esitetyn kanssatutkimusprosessin vaiheiden mukaan liikkuen tutkimuskumppanuuden neuvotteluista kenttätöihin ja aineiston-tuotantoon, tästä analyysiprosessin kautta kirjoittamiseen ja lopulta julkaisemiseen (ks. Kuvio 1. tämän teoksen sivulla 19). Kuten totesimme, käytännössä kuitenkin eri vaiheet limittyvät toisiinsa. Eivätkä myöskään eri vaiheissa esiin nousevat kysymykset ratkea lopullisesti. Päinvastoin samat kysymykset nousevat usein uudelleen ja uudelleen eri tutkimusprosessin vaiheissa. Totesimmekin, että erityisesti vertaisuuden kysymykset ja tutkimuksessa rakentuvat erilaiset suhteet ovat juuri sellaisia reflektiivisyyttä, avointa keskustelua ja pohdintaa vaativia kysymyksiä,

jotka kulkevat tutkimuksen teossa mukana aina tutkimusaiheen ja -kysymysten asettamisesta tutkimustulosten jalkauttamiseen saakka. Valmiiden ratkaisujen sijaan pyrimme herättelemään lukijan vertaisuuden kysymyksen moniulotteisuudelle ja esittämään vertaisuutta koskevia kysymyksiä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa.

Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka -luvussa puolestaan paneudumme moninäkökulmaisiin ja paikoin monimutkaisiinkin eettisiin kysymyksiin, jotka jäsentävät erityisesti kanssatutkimuksellisia hankkeita. Pohdimme, miten nykyiset tiedepoliittiset linjaukset ja -liikehdintä sekä yhä lisääntynyt oikeusperustainen sääntely tuottavat jännitteisiä ja paikoin ristiriitaisiakin pyrkimyksiä kanssatutkimuksen arjessa. Erittelemme tutkimuksen arkea suhteessa tarkentuneeseen tutkimuseettisten prosessien sääntelyyn, joka on laajentunut tutkijayhteisön sisältä myös sen ulkopuolelle.

Käytimme vakiintuneiden tutkimuseettisten käytäntöjen ja dialogisen, elävän ja tilanteisen tutkimuseettikan käsitteitä kuvaamaan niitä eettisiä orientaatioita, joiden ristivedossa ammattitutkijat pyrkivät kanssatutkimuksen ihanteita kohti. Osoitimme, miten vakiintuneet tutkimuseettiset käytännöt osoittautuvat toisinaan kelpaamattomiksi tai riittämättömiksi suhteessa kanssatutkimuksen arjessa esille nouseviin tutkimuseettisiin dilemmoihin, joissa korostuvat tutkimuseettisten kysymysten ja ratkaisujen kontekstisidonnaisuus ja moninaisuus. Koska kanssatutkimuksellisissa hankkeissa lähtökohtaisesti halutaan haastaa itsestään selviä tapoja jäsentää ja tulkita maailmaa, hankkeissa tunnistetaan tutkimuseettisten kysymysten monitahoisuus ja moninaiset tavat ratkaista eettisiä haasteita.

Me näemme kanssatutkimuksen elävänä toimintana, joka aktiivisesti osallistuu tutkimuskulttuurin muutosprosessiin pyrkien edistämään tieteen demokratisoituspyrkimyksiä ja etsimään yhä kestävämpiä tutkimuksen hyviä käytäntöjä. Kanssatutkimukselliset hankkeet osallistuvatkin aktiivisesti keskusteluun uusista tutkimuseettisistä kysymyksistä neuvotellen tieteellisen tutkimuksen perinteisistä rajoista ja käytännöistä. Me kanssatutkimuksellisia hankkeita toteuttavat ammattitutkijat ajattelemekin, että yleispätevien sääntökokoelmien sijaan tutkimuseettikka on elimellinen ja kokonaisvaltainen osa koko tutkimusprosessia, *praxista*, joka yhdistää tietämisen, tekemisen ja olemisen (ks. esim. Martin & Mirraboopa 2003; White 2007) ja ratkoo kuhunkin autenttiseen tutkimusprosessiin kontekstuaalisesti ankkuroituneita eettisiä haasteita tutkimuksen arjessa.

Luvussa esitetyt ajatukset resonoivat Kanssatutkimuksen tutkijaverkostossa toimivien ammattitutkijoiden näkemysten ja keskusteluiden kanssa siitä, että kanssatutkimuksellisissa hankkeissa tutkimuseettikka konstruoituu osin toisin kuin virallisissa eettisissä ohjeistuksissa. Toivomme virallisten tutkimuseettisten ohjeistusten ja sääntelyn rinnalle dialogista, elävää ja tilanteista tutkimuseettikkaa. Tällainen eettinen orientaatio kumpuaa empatiasta, huolenpidosta ja myötätunnosta, sekä eettisestä herkkyydestä ja responsiivisuudesta. Haluamme myös muistuttaa, että tutkimuseettisiä käytäntöjä luodaan myös tutkimuksen arjessa. Kannustammekin tutkijayhteisöä jakamaan hyviä tutkimuseettisiä käytäntöjä, jotka tekevät tiedettä yhä demokraattisemmaksi, oikeudenmukaisemmaksi, eettisesti kestävämmäksi ja sosiaalisesti tasavertaisemmaksi.

Tutkimuseettinen sääntely ei jää ainoaksi akateemisen tutkimusmaailman rakenteelliseksi reunaehdoksi, joka asettuu ristiriitaan kanssatutkimuksellisen tutkimuksen tekemisen tavan

kanssa. Seuraavassa pohdimme erityisesti tutkimusrahoituksen ja -julkaisemisen ja kanssatutkimuksen välisiä jännitteitä.

Tutkimuksen rahoitusjärjestelmän ja kanssatutkijuuden jännitteitä

Omissa kanssatutkimuksissamme olemme toistuvasti törmänneet kanssatutkimuksen periaatteiden ja nykyisen tutkimusrahoitusjärjestelmän välisiin jännitteisiin ja keskustelleet näistä kysymyksistä säännöllisesti Kanssatutkimuksen tutkijaverkostossamme. Kuten kirjan monista käytännön esimerkeistä käy hyvin ilmi, jo kanssatutkimuksen alkuvaiheet, kumppaneiden mukaan kutsuminen ja heihin tutustuminen, luottamuksen rakentaminen kumppaneiden kesken, yhteisistä toimintatavoista sopiminen ja niin edelleen vaativat runsaasti ajallisia ja muita resursseja sekä ammattitaitoa kanssatutkijoilta. Ja kaikki tämä ennen kuin tutkimussuunnitelmaa ryhdytään varsinaisesti edes laatimaan ja tutkimuksen toteutus voi alkaa! Tästä seuraa monenlaisia haasteita, kun ajatellaan tapaa, jolla nykyinen tutkimusrahoitusjärjestelmä toimii.

Kuten kirjan aiemmissa luvuissa on todettu, kanssatutkimus kiinnittyy syvästi epistemologisiin kysymyksiin, mutta sen taustalla vaikuttavat vahvasti myös lainsäädäntö ja tutkimusrahoitajien lisääntyvät vaatimukset osallistuvien menetelmien hyödyntämistä osana tutkimusprosessia. Kanssatutkimus tarjoaisi periaatteessa tähän erinomaisen keinon, mutta käytännössä näin ei aina tapahdu, sillä kanssatutkimusprosessi ei istu nykyisen tutkimusrahoitusjärjestelmän mahdollistamaan malliin tutkimushankeprosessista.

Vallitsevan käytännön mukaan tutkimusrahoitushakemukseen tulee sisältyä valmis suunnitelma, jossa määritellään tutkimuksen tavoitteet, tutkimuskysymykset, keskeiset käsitteet, eettiset periaatteet, tutkimuksen toteutustapa ja aikataulu sekä se, missä ja miten siitä raportoidaan. Suunnitelmassa on myös ennakoitava, millaisiksi tutkimuksen tulokset aikanaan muodostuvat. Kanssatutkimuksellisessa hankkeessa vaatimus valmiista suunnitelmasta ja tutkimusasetelmista törmää yhteen kanssatutkimukseen kuuluvan valmisteluprosessin kanssa. Niissä tutkimuksen on tarkoitus käynnistyä jo paljon ennen sitä kohtaa, jossa nykyisen järjestelmän mukaan rahoitushakemus jätetään sisään – siis vaiheessa, jossa rahoituksen saaminen on kaikkea muuta kuin taattu. Ja kuten hyvin tiedetään, tällä hetkellä valtaosa ehdotetuista, varsin erinomaisistakin tutkimushankkeista jää ilman rahoitusta. Esimerkiksi Koneen säätiössä, joka on omien linjaustensa mukaan kanssatutkimuksen kaltaisille, osallistuviin menetelmiin sitoutuneille hankkeille hyvin myötämielinen (Koneen Säätiö 2021), tiedehankihakemusten hyväksymisprosentti on 6–7 prosenttia (Koneen Säätiö 2022). Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnalle osoitettujen hakemusten kohdalla vastaava luku on 11–13 prosenttia (Suomen Akatemia 2020).

Jos tutkimushankkeilta kuitenkin halutaan edellyttää kansalaisten yhä laajempaa osallistumista uuden tiedon tuottamiseen, rahoittajien tulisi olla paremmin selvillä siitä, millaisia resursseja kanssatutkimuksen kaltaiset osallistuvat tutkimukset vaativat ei-osallistuviin tutkimuksiin verrattuna. Mielestämme näin ei nykyisellään ole eikä kanssatutkimuksen erityispiirteitä ymmärretä. Väitämme, että kanssatutkimus haastaa tärkeällä tavalla nykyisen käsityksen tutkimusprosessin lineaarisuudesta ja sen eri vaiheiden erillisyydestä. Kanssatutkimusprosessit ovat läh-

tökohtaisesti toimintatavaltaan joustavia sekä kestoaltaan ja tuloksiltaan ennustamattomia, koska niissä tutkija ei voi määritellä yksin ennakkoon, miten ja missä aikataulussa tutkimus täsmällisesti ottaen toteutetaan. Perinteisen tieteen näkökulmasta tällainen tutkimuksen toteutustapa voi vaikuttaa oudolta, mutta tämä on se suunta, johon ihmisiä yhä laajemmin osallistava tiede on kehittyvässä. Näistä kysymyksistä olemme keskustelleet viljalti tämän kirjan luvuissa.

Nykyisestä tutkimusrahoitusmallista seuraa näin ollen se realiteetti, että ammattitutkija laatii hankehakemukset, hakee niille rahoitusta, ja sen mahdollisesti saatuaan kutsuu kanssatutkijoita mukaan suhteellisen valmiiseen 'pakettiin', mikä ei vastaa kanssatutkimuksen periaatteita ja tavoitteita. Lähimmäksi kanssatutkimuksen ideaalia saatetaan päästä tutkimusohjelmatyypissä hauissa tai isoissa konsortioissa, joissa varsinaisen tutkimusidean ohella tutkimuksen toteuttamisen kuvaus voi jäädä vähän väljemmäksi. Esimerkkinä voidaan mainita Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston teemarahoitukset, jotka nimenomaisesti edellyttävät tutkimushankkeilta vahvaa yhteiskunnallista vuorovaikutuksellisuutta. Teemarahoitusmallissa pidemmän aikajänteen tuottama väljyys ja paremmat resurssit antavat mahdollisuuden toteuttaa tutkimus alusta saakka avoimemmin ja mukaan kutsuvammin, tutkimuskumppaneiden toiveita ja tarpeita kuunnellen. On silti muistettava, että myös teemarahoitushankkeista suuri osa tutkimuksen suunnittelusta on tehty jo ennen hankkeen aloitusta, jolloin tutkimuskumppanuuden rakentaminen ei toteudu siten kuin tässä kirjassa on (ihanteiden tasolla) hahmoteltu. Esimerkiksi väitöstutkimuksissa tekijöiltä vaaditaan yleensä nopeaa etenemistä, ja kanssatutkimus – jos tutkija on kiinnostunut sellaisesta menetelmästä – voi pelkistyä lähinnä ”alihankkijudeksi” tutkimuksen aineistonkeruuvaiheessa. Kanssatutkimuksen tavoitteiden kannalta ongelmana on, että molemmissa mainituissa tavoissa rahoittaa ja toteuttaa tutkimus sen omistajuus jää valtaosin ammattitutkijalle. Kanssatutkijoilla ei näin ollen ole mahdollisuutta rakentaa tutkimusosallisuudesta sellaista omia intressejä vastaavaa omaa projektia, kuin he ja ammattitutkija kenties voisivat (vrt. Mubeen & Tokola 2021).

Kanssatutkimuksen periaatteiden mukainen osallistuminen asettuu siis jyrkkään ristiriitaan sen kanssa, että tutkimusasetelma kysymyksistä käsitteisiin ja menetelmiin pitäisi olla aukikirjoitettuna rahoitushakemuksiin mahdollisimman tarkasti. Tässä tapauksessa tutkimusta pitäisi tehdä ilman rahoitusta niin, että tutkimuskumppaneiden ja kanssatutkijoiden intressit voisivat välittyä rahoitushakemuksiin. Me kirjan kirjoittajat olemmekin vahvasti sitä mieltä, että nykyiseen rahoitusjärjestelmään tarvitaan muutoksia, jotka mahdollistavat kanssatutkimuksen kaltaisille hanketyypeille riittävät resurssit toteuttaa tutkimus kunnolla alusta loppuun. Tämä edistää myös tutkimuksen ja sen tuottaman tiedon laadukkuutta, yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja tulosten jalkauttamista käytäntöihin. Pidämme tärkeänä avata keskustelua rahoituksesta ja sen kehittämisestä vastaavien tahojen kanssa siitä, millaisia nämä muutokset voisivat olla.

Haluammekin kysyä, voisiko kanssatutkimus tutkimuksen tekemisen tapana opettaa jotakin olennaista tieteen tekemisestä myös yleisemmällä, kaikkia tieteenaloja koskettavalla tavalla ja tasolla. Kenties meidän olisi syytä pohtia, millainen olisi se ydinjäsenyys, joka välttämättä tarvitaan, jotta tutkimus täyttää tieteellisyuden kriteerit (laajasti ymmärrettynä, kuten tässä kirjassa on esitetty), ja mikä on ylimääräistä akateemisuuden performointia, joka todellisuudessa ei ole välttämätöntä uuden tiedon tuottamiselle. Tästä kriittisestä kysymyksestä ja näkökulmasta käsin

haluamme muistuttaa, että tiede ei ole koskaan valmis instituutio. Sen ihanteita ja käytäntöjä voi aina kyseenalaistaa ja tieteen tekemisen tapoja uudistaa. Siihen tämäkin kirja osaltaan pyrkii.

Muualla maailmassa ratkaisua on haettu muun muassa perustamalla pidempikestoisia tutkimusryhmiä tai tutkimusverkostoja, jotka toimivat yli projektin keston. Esimerkkinä tällaisesta on aiemminkin mainittu, Irlannissa toimiva Inklusiivisen tutkimuksen verkosto IRN. Verkosto perustettiin vuonna 2008 Marie Curie Actions -rahoituksella, minkä jälkeen se on saanut rahoitusta eri lähteistä. Verkosto on kiinnostava myös kanssatutkimuksen tasavertaisuuden näkökulmasta, sillä sen johtajuus on ajan kuluessa siirtynyt kehitysvammaisille aktivisteille. Kuvaavaa tutkimusasemointien muutokselle on, että verkostossa on omaksuttu kehitysvammaisista kanssatutkijoista puhuttaessa käsite *self-advocates*, koska he kokivat sen kuvaavan paremmin omaa identiteettiään tekijöinä ja toimijoina. Ei-kehitysvammaisista osallistujista käytetään puolestaan termejä 'tukijat' (*supporters*) ja 'yliopistotukijat' (*university supporters*). Vuodesta 2011 verkoston johtoryhmä on koostunut ainoastaan aktivisteista. Verkoston työskentelytavat ovat lähentyneet kanssatutkimuksen (ja inklusiivisen tutkimuksen) ihannetta (kanssa)tutkijoiden läpikulkevasta ja mahdollisimman yhdenvertaisesta osallistumisesta tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tämä toteutuu esimerkiksi siinä, että päätös tutkimuksen aiheesta aktivistijäsenten keskuudessa äänestämällä. Äänestystä kuitenkin edeltää useamman tapaamisen kestävä prosessi, jonka aikana aktivistijäsenten ehdottamia tutkimusaiheita selvennetään avaamalla käsitteitä ja peilaamalla niitä osallistujien omiin elämänkokemuksiin. Tärkeää kanssatutkimusprosessin näkökulmasta on se, että päätöksiin tutkimusaiheesta, tutkimuskysymyksistä, metodeista ja niin edelleen käytetään aikaa, mikä tukee sitä, että päätöksentekovalta ja tutkimuksen omistajuus pysyy aktivistitutkijoilla itsellään. (Ks. lisää García Iriarte ym. 2018.)

Perinteisen akateemisen ja yhdessä julkaisemisen ehdoista ja jännitteistä

Kanssatutkimus asettuu jännitteiseen suhteeseen myös akateemisen julkaisemisen perinteisten käytäntöjen kanssa, joiden horjuttamiseen se toisaalta myös avaa mahdollisuuksia. Kanssatutkimuksellisten projektien tutkimustulosten julkaisemista suuntaavat sekä akateemisen julkaisemisen paine että kanssatutkijoiden usein esiin nostamat yhteiskunnallisen vaikuttamisen tarpeet (García Iriarte ym. 2018). Kanssatutkimus, jossa ammattitutkijat toimivat suoraan yhteistyössä kentän toimijoiden kanssa, tekee näkyväksi jännitteen akateemisesti kunnianhimoisen ja rahoitusorganisaatioiden hyväksymän tutkimuksen ja toisaalta tutkimusosallisia itseään hyödyttävän, heidän toiveistaan ja sosiaalisen muutoksen tarpeistaan lähtevän tutkimuksen välillä (Walmsley & Johnson 2003; Strnadova & Walmsley 2017). Julkaisemisen voikin ajatella heijastelevan laajempaa kanssatutkimuksessa rakentuvaa jännitettä asioiden ymmärtämisen (akateeminen agenda) ja asioiden muuttamisen (aktivismin agenda) välillä (Nind ym. 2016).

Toisaalta keskustelu kanssatutkijoiden osallistumisesta julkaisuprosessiin vastaa myös akateemisen maailman sisältä nousevaan kritiikkiin. Akateemisen julkaisemisen konventiot voivat rajata ilmaisun muotoa ja sisältöjä myös ammattitutkijoiden näkökulmasta. Julkaisemisen moninaisuutta voidaankin pitää myös välttämättömänä, sillä kaikkia tutkimuksen tuottamia ha-

vainoja ja oivalluksia on harvoin mahdollista mahdollistaa yksittäisiin akateemisiin teksteihin. Lisäksi akateemiset tekstit puhuvat pääasiassa akateemisille lukijoille. Niiden pyrkimyksenä on osallistua akateemiseen keskusteluun. Tämä ei välttämättä ole kuitenkaan pääasiallinen yleisö, jolle kanssatutkimuksesta halutaan viestiä.

Yhteiskirjoittaminen sinänsä voi olla hyvin haastavaa. Kanssatutkijoilla ei välttämättä ole kokemusta kirjoittamisesta tai tutkimustiedon raportoinnista, eikä sitä voida heiltä myöskään edellyttää. Kirjoitustyylin ja -sisällön täytyy silti olla ymmärrettävää myös heille. Tutkimuskie-
li on usein abstraktia ja käsitteellistä. Yhteiskirjoittamisessa olemme joutuneet pohtimaan niin julkaisukanavia kuin kielenkäyttöä näistä näkökulmista. Lisäksi yhteiskuntatieteellisen tutki-
muksen kriittisyys, joka usein kyseenalaistaa ja problematisoi arkiajattelussa itsestään selvinä pidettyjä asioita, voi osoittautua ongelmalliseksi yhteiskirjoittamisessa kanssatutkijoiden kanssa. Joskus tutkimusryhmän moninäkökulmaisuus voi johtaa moniäänisyyteen, jota on vaikea so-
vittaa tieteelliseen julkaisemiseen – esimerkiksi tutkimusartikkeliin – jossa tyypillisesti haetaan argumentaation selkeyttä. Näin väitämättä myös kirjoittamisen vaiheeseen sisältyy sellaista dialogisuutta, jossa jälleen tutkimusryhmän sisällä palataan refleктоimaan omia näkökulmia ja tavoitteita, ja tätä kautta sovittamaan tutkimusryhmän jäsenten omia projekteja yhteen.

Kuten yllä keskusteltaessa kanssatutkimuksen esittämästä haasteesta rahoitusjärjestelmäl-
le, voi myös akateemisen julkaisun kohdalla pysähtyä pohtimaan, mitä kanssatutkimuksen ja akateemisen julkaisukäytännön välinen kitka tekee näkyväksi ja millaisia muutoksen mahdolli-
suuksia tästä voi aua. Väitämme, että kanssatutkimuksen kautta aukeava keskustelu julkai-
semisen konventioiden ja tutkimuksen vaikuttavuuden välisistä jännitteistä tekee näkyväksi sitä laajempaa tutkimustiedolle asetettujen tavoitteiden ristiriitaisuutta, jonka edessä tutkijat ovat nyt kun tutkimukselta yhä vahvemmin vaaditaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Ehkä kanssatutkimus voi yhtäältä muokata käsityksiämme siitä, missä vaikuttava tutkimus-
julkaiseminen tapahtuu, samalla nostoen muiden kuin akateemisten journalien arvoa julkai-
sukanavana. Tällöin kanssatutkimushankkeet näyttävät pioneereina, jotka ratkovat aka-
teemisen tuottavuuden ja tutkimuksen vaikuttavuuden välistä jännitettä tekemällä näkyväksi
niitä (julkaisu)kanavia, joiden kautta tutkimuksen vaikuttavuus käytännössä toteutuu. Toisaalta
kanssatutkimuksen voi jo nyt nähdä tekevän pioneerityötä haastaessaan juuri niitä akateemi-
sen julkaisemisen käytäntöjä, jotka eriyttävät akateemiset julkaisut muista, saavutettavimmista
julkaisemisen muodoista. Tästä esimerkkinä ovat kanssatutkimusryhmien yhdessä kirjoittamat
journaliartikkelit. Tällaisten rajanylitysten kautta voidaan jälleen esittää tutkimuskonventioi-
ta riisuvia kriittisiä kysymyksiä, jotka vaativat perusteluja esimerkiksi sille, miksi akateemisen
tekstin pitää näyttää tietynlaiselta, kenelle se on tarkoitettu ja kenellä on oikeus kirjoittajuuteen.

Oikeus kirjoittajuuteen kiinnittyy olennaisesti myös akateemiseen meritoitumiseen ja vii-
tauskäytäntöihin, joita käytetään keskeisinä tutkijan arvioinnin ja uralla etenemisen kriteereinä.
Tämä on tuottanut tiedeyhteisössä erilaisia tekijyyden määrittämisen kriteereitä. On kuitenkin
syytä huomata, että esimerkiksi TENK:in Tieteellisten julkaisujen tekijyydestä sopiminen -suosi-
tuksessa tekijyydellä tarkoitetaan ”kaikkea toimintaa tutkimustiedon tuottamiseksi ja mahdollis-
tamiseksi. Tutkimusetiikan näkökulmasta tekijällä/kirjoittajalla (author) tarkoitetaan henkilöä,
joka on osallistunut tieteellisen artikkelin tai muun julkaisun tekoon *niin merkittäväällä panoksella*
(contribution), että hänet tulee mainita julkaisun tekijä- tai kirjoittajaluettelossa.” (TENK 2019b,

8, kursivointi kirjoittajien). Yhteiskirjoittamishankkeissa tulkinta ”merkittävästä panoksesta” jää yksilöiden ratkaistavaksi, ja tekijyyden määrittymisestä tulisikin avoimesti sopia vastuullisen tutkijan tai tutkimusryhmän johtajan johdolla jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa (emt.).

Tutkimuseettisissä ohjeistuksissa edelleen edellytetään varsin kyseenalaistamatta tutkimukseen osallistuvien anonymisointia ja kaikkien tunnistetietojen peittämistä. Tässä itsestään selvästi myös asetetaan rajat ja jopa tehdään mahdottomaksi tutkimuskumppaneiden nimetty toimijuus ja myös itsemääräämisoikeus, mitä tutkimusetiikkaan keskittyvässä kirjan luvussa jo käsitelimmekin. Toki monessa tapauksessa anonymisointi on henkilön suojelua ja varsinkin käytäntöjä ja toimintatapoja kriittisesti analysoivien tutkimustulosten julkistus nimeten kritiikin esittäjät saattavat todellisesti altistaa henkilön ennakoimattomille seurauksille. Viittaaminen kokemusasiatuntijoiden haastattelusitaatteihin ja muihin tiedon sanoituksiin anonymisoituina on kuitenkin ristiriidassa akateemisessa kirjallisuudessa tarkoin noudatettujen viittauskäytäntöjen kanssa. Tutkimuskumppanuus edellyttää jokaisen kumppanuuden, osallisuuden ja osallistumisen tunnistamista ja tunnustamista. Ratkaisut ja toimintatapojen ohjeistukset eivät tässäkin ole mitenkään yksiselitteisesti annettavissa vaan tapauskohtaiset, tilanteisiin ja arkiseen inhimillisyyteen pohjaavat ratkaisut ovat tässäkin tärkeä periaate.

Kanssatutkimusta kriittisesti yhdessä tehden

Kokemuksemme mukaan kanssatutkimus on aikaa vievä ja haastava menetelmä, joka edellyttää ammattitutkijalta vahvaa sitoutumista ja syvällistä menetelmällistä osaamista. Samaan aikaan tutkimustyön realiteetit ohjaavat kohti lyhytjänteistä ja helposti pintapuoliseen raportointiin suuntautunutta tuottavuutta. Määräaikaiset projektirahoitukset ja akateemiseen maailmaan juurtunut pätkätyömalli haastavat kanssatutkimuksen edellyttämää sitoutunutta ja pitkäjänteistä työskentelyotetta. Vakituisten tutkimushenkilöstön ylityöt ja kovat tulostavoitteet taas ohjaavat ennemmin helposti paketoitavien tutkimusraporttien laatimiseen kuin ajallisesti ja toiminnallisesti intensiiviseen toiminnalliseen tutkimukseen esimerkiksi haavoittuvien ryhmien parissa. Nykymaailmassa vallalla olevassa keskeytysten ja tuottavuuden kulttuurissa pinnallinen ja nopeasti raportoitava data on omiaan saamaan enemmän rahoitusta ja palstatilaa kuin syvälliseen kumppanuuteen ja hitaampaan tutkimusprosessiin nojaavat lähestymistavat (ks. esim. Garey, Hertz & Nelson 2014). Kanssatutkimus tapahtuu siis monenlaisissa ihanteiden sekä nykytodellisuuden luomien realiteettien ristipaineissa. Tällaisessa kontekstissa ammattitutkijan keskeiseksi kysymykseksi tulee se, miten ylipäänsä on mahdollista sitoutua kanssatutkimusta toteuttavaan tutkimusprosessiin, jos arjen tutkimustyön käytännöt ja rakenteet eivät sitä tue.

Mielestämme tiedeyhteisön ja tutkimusinstituutioiden olisi tärkeää pohtia vakavasti, mitä luottamuksen, kunnioituksen ja sitoutumisen elementit tarkoittavat suhteessa akateemisen tutkimuksen puitteisiin – niihin yhteiskunnallisiin viitekehyksiin, jotka määrittävät tutkimuksen reunaehdot? Miten tutkimuksen rahoitusinstrumentit mahdollistavat osin ennakoimattoman kehityskulun omaavan kanssatutkimuksen? Kuinka suhtautua julkaisupaineisiin yhteisötasolla? Miten ammattitutkija yksilönä voi opetella epävarmuuden sietoa ja siihen liittyvien tunteiden hallintaa?

Suomessa kanssatutkimuksen tekemistä ja asemaa on pyritty tukemaan verkostoitumalla. Kanssatutkimuksen tutkijaverkosto on vuonna 2019 perustettu monitieteinen verkosto, joka pyrkii aktiivisesti edistämään kriittistä keskustelua kanssatutkimuksesta. Verkoston jäsenet edustavat muun muassa sosiologian, sosiaalipsykologian, sosiaalipolitiikan, politiikan tutkimuksen, nuorisotutkimuksen ja mediatutkimuksen tieteenaloja. Verkostolla on käytössään sähköpostilista ja verkoston jäsenet kokoontuvat säännöllisesti. Tämän lisäksi verkosto järjestää muun muassa kanssatutkimuksen erityispiirteisiin keskittyviä konferenssiryhmiä. Olemme todenneet, että yhdessä verkostona voimme ketterämmin, moniäänisemmin ja kriittisemmin tarkastella kanssatutkimukseen liittyviä tutkimuksellisia haasteita ja syventää yhdessä eettisesti kestäviä tutkijantaitojamme. Verkostona voimme myös voimakkaammin vaikuttaa tiedeyhteisössä käytävään keskusteluun yhä moninaisemmista tutkimusstrategioista, tiedejulkaisemisesta ja tiedon luonteesta.

Tässä luvussa käytetty lähdekirjallisuus löytyy teoksen *Kanssatutkimus: Ihanteet ja käytännöt* sivuilta 135-148. Teoksen pysyvä osoite on <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>